

Restaurování Kamenné kašny v Kutné Hoře – historické a současné přístupy k plastickým retuším

Jakub Ďoubal

Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování Litomyšl

KONTAKT jakub.doubal@upce.cz

V letošním roce bylo zahájeno restaurování Kamenné kašny v Kutné Hoře. Kamennou kašnou nazýváme mimořádně zajímavý objekt, který se nachází v historickém centru Kutné Hory. Již v době svého zřízení byla Kamenná kašna ve středoevropském měřítku unikátním počinem a fakt, že se dochovala do dnešních dnů z ní činí unikátní technickou a uměleckou památku. Pozdně gotická Kamenná kašna byla postavena v letech 1493–95 svatobarborskou hutí Matěje Rejska.

Kašna umístěná v mírně svažitém terénu je vysoká 3,7–4,4 metru a půdorysně tvoří dvanáctiúhelník o obvodu 28,8 metru. Kašna je plasticky zdobena pozdně gotickou kamennou profilací v podobě oblouků typu oslího hřbetu, kružbou s plaménkovými motivy pod nimi, na pilířích osazenými fiálami zdobenými kraby a vrcholovými kytkami a dále kroucenými prázdňými štítky ve cviklech. V kružbách se opakují tři schémata dekorace. Pilíře nesoucí fiály jsou střídavě plné nebo vybrané do výklenků krytých baldachýny a ve spodní části vymezených konzolami, původně určených k osazení sochami, které byly ještě na počátku 19. století součástí výzdoby. Původně zastřešená kašna je dnes ukončena jednoduše pojatou římsou. Uvnitř kašny se dříve nacházel rezervoár do kterého byla sváděna voda dřevěnými koryty z několik kilometrů vzdáleného pramene.¹

Kašna byla původně celá zhotovena z kutnohorského biodetritického vápence. Tento materiál má poměrně nízkou odolnost proti povětrnostním vlivům, a proto se nelze divit, že za dobu své existence prošla kašna mnohými úpravami a restaurátorskými zásahy. Nejvýraznější změnu prodělal objekt na konci 19. století. Podle dobových zpráv a fotografií je patrné, že stav kašny byl v té době skutečně vážný. Zastřešení bylo již před mnoha lety odstraněno a ornamentální výzdoba se nacházela v torzálním stavu. V letech 1887–1890 prošel objekt pod vedením puristického architekta Ludvíka Láblera rozsáhlou rekonstrukcí, kdy byla valná většina ornamentálních prvků nahrazena „kopiemi“. Původně byla kašna nejspíše ještě nastavena zdobeným kamenným zábradlím, které navazovalo na střechu, ale při puristické opravě bylo provedeno ukončení jednoduše pojatou římsou. Všechny nové prvky byly zhotoveny z hořického pískovce, což byla poměrně běžná dobová praxe.²

Kamenná kašna uprostřed Rejskova nám.

Archivní foto. A. Groll 1856, před puristickou rekonstrukcí

1 Součástí tohoto vodovodu byl i dodnes dochovaný kamenný akvadukt, který překonává hluboké údolí potoka Bylanky.

2 V Kutné Hoře bylo v tomto období podobným způsobem „restaurováno“ několik významných památek (Chrám sv. Barbory, Kamenný dům atd.).

Právě volba materiálu se již několik let po opravě ukázala jako značně problematická. Hořícký pískovec není příliš odolný proti korozi, na exponovaných místech dochází k vymývání měkčích složek kamene a narušení povrchu. Vážnější problém způsobuje interakce původního vápence s pískovcem, kdy vlivem kyselých dešťů dochází k přeměně uhličitánu vápenatého z vápenců na mnohem rozpustnější síran vápenatý. Tento síran je vyplavován z povrchu a dochází k jeho postupnému zatékání do níže položených míst, kde jednak vytváří sádrovcové krusty na povrchu a jednak cyklickou rekrystalizací hloubkově narušuje strukturu kamene. U méně odolného, jemnozrnného pískovce dochází k vážným poškozením a při dlouhodobé expozici může dojít až k jeho úplnému rozpadu.³

Kašna prošla řadou oprav⁴, při nichž se restaurátoři snažili s tímto stavem vypořádat v souladu s dobovými technologickými možnostmi a přístupy památkové péče. Při uvedených opravách došlo mimo jiné i k náhradě několika „dožilých prvků“⁵ kamennými kopiemi. Do těchto výměn spadá i velmi nešťastné užití božanovského pískovce, který působí dodnes zcela nevhodně svou barvou a tvrdostí zpracování. Z hlediska dnešního vnímání je zásadní oprava provedená v 90. letech 20. století, která však jistě reflektovala přístupy k předchozím restaurátorským zásahům. Právě poslední oprava byla v odborných kruzích kladně hodnocený zásah pro svou „odbornost a vysokou úroveň restaurování“⁶.

Před vlastním restaurováním byl v roce 2009⁷ proveden restaurátorský průzkum zaměřený na stav objektu, stanovení hlavních příčin poškození a dokumentaci současného stavu. Kámen byl znečištěn prachovými depozity a biologickým napadením. Podle výsledků průzkumu lze usuzovat, že kámen je zasolen a rekrystalizací solí dochází k poškození exponovaných částí. Nejvážnější problém však představovaly předchozí restaurátorské zásahy. Ve snaze obnovit původní krásu kašny se všemi jemnostmi architektonických detailů, byl povrch prakticky úplně přetažen více či méně silnou vrstvou tmelu nebo šlikru. V této vrstvě byly rekonstruovány hladké povrchy i hrany profilace. Vzhledem k tomu, že celá rekonstrukce byla zřejmě vedena snahou potlačit důsledky korozních procesů a obnovit celistvost architektury byl na závěr celý povrch opatřen scelujícím barevným nátěrem. Celý takto provedený zákrok byl z řemeslného hlediska dobře proveden v souladu s dobovým nazíráním na problematiku restaurování. Bohužel korozní procesy probíhající v kamenech nebylo možné zastavit, neboť nebylo a ani nemohlo být zamezeno přístupu vody k památce. Důsledkem popsaného stavu bylo jednak to, že povrch opatřený tmely a nátěry působil po uplynutí několika let značně

uměle. Zadruhé pod uzavřeným kamenem nekontrolovatelně probíhal rozpad kamene, jeho vydrolování. Postupně došlo na několika místech až k oddělení tmelů a odhalení zcela rozpadlého kamene.

Před zahájením restaurování se kašna jako celek mohla jevit jako relativně zachovalá a výše popsané jevy byly patrné pouze při detailnějším náhledu. Při bližším zkoumání však bylo zřejmé v jak vážném stavu se objekt nachází a jak rozsáhlá bude oprava. Hned na počátku bylo zřejmé, že nelze provést restaurátorský zásah bez odstranění přetěrů a plošných vysprávek. Povrch uzavřený vysprávkami nebylo možné důkladně zpevnit ani provést odsolování. Všechny vysprávky byly navíc výrazně ztmavlé a mnohé tmely byly za hranicí životnosti. Byl tedy zahájen proces odstraňování starších restaurátorských zákroků. Tento proces byl velmi zdouhavý a náročný. Materiál pod plošnými vysprávkami byl na mnoha místech narušen korozi a docházelo k jeho odpadávání. Navíc zde byla poměrně široká škála použitých materiálů, od tmelů na bázi šedého cementu, ze starších opravných zákroků, až po modifikovaný minerální tmel na bázi bílého cementů. Právě tyto modifikované tmely tvořily značnou část povrchu. Díky tomu, že na modifikaci tmelů z poslední opravy bylo použito větší množství akrylátové disperze, bylo možné jejich poměrně dobré odstranění, bez vážnějšího poškození povrchu. Zjištění, že užití většího množství akrylátové disperze výrazně zvyšuje odstranitelnost tmelu, a to i po uplynutí

Rozpad kamene pod tmely

3 Tento proces byl sledován na celé řadě památek např. na Dómu sv. Alžběty v Košicích, Chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře atd.

4 1963, 1987 restaurování v rámci rekonstrukce náměstí – M. Smrkovský, 1993–1996 – J. Pospíšil

5 Jednalo se o výměny pískovcových prvků z puristické přestavby.

6 Kuthanová, Věra.: Kamenná kašna v Kutné Hoře. 1987, strojopis Obnova památek n.p. Praha

7 Průzkum prováděla fakulta restaurování Upa, zodpovědný restaurátor Mgr. art. Jakub Ďoubal

desítek let, bylo velmi cenné. Můžeme říct, že pokud by nebylo možné starší vysprávký naměkčit, bylo by poškození původního kamene při snímání vysprávek neúnosné. Přes poměrně dobrou odstranitelnost některých tmelů a maximální snahu o zajištění kamene pomocí předzpevňování nelze říci, že tento „očistný proces“ neznamenal žádné ztráty na originální hmotě.

Poté, co byly odstraněny přetěry, šlikry a plošné vysprávký, byl povrch důkladně zpevněn a následně ještě dočištěn mikropískováním, zábaly s destilovanou vodou, a lokálně také chemickým čištěním. Díky selektivnímu přístupu k čištění jednotlivých typů znečištění bylo možné dosáhnout relativně uspokojivého výsledku. Na podzim tohoto roku byla dokončena první etapa. V rámci této etapy byly provedeny na dvou polích vzorové plochy míry tmelení a barevné retušě.

V průběhu celého procesu restaurování byl veden poměrně složitý dialog mezi zástupci památkové péče, investorem a laickou veřejností. Právě zde jsme často naráželi na značné problémy, neboť jak bylo řečeno v úvodu, jedná se o velmi exponovaný objekt v jistém smyslu symbol města Kutné Hory.⁸ Byl cítit značný tlak na to, aby kašna neztratila restaurováním nic ze své „krásy“, což nazíráno optikou velké části laické veřejnosti znamená „...aby kašna vypadala jako nová...“. Myslím, že právě takové nazírání vedlo naše předchůdce k rozsahu plastických retuší, což v konečném důsledku znamenalo téměř úplné překrytí „omšelého“ kamene. Domnívám se, že jsme dnes povinni uvažovat v širších souvislostech. Zvážit, zda právě různorodost použitých materiálů a úbytek povrchu kamene svědčící o jeho stáří není jedna z hodnot, která by měla být zachována. Další významný aspekt, který by měl vstoupit do procesu utváření koncepce budoucího vzhledu památky by mělo být poučení z předchozího vývoje. Právě z toho je zřejmé, že snaha o rekonstrukce všech tvarů a plošné překrytí narušeného povrchu vede k dalšímu nezvratnému poškození památky. Z těchto hledisek je podle našeho názoru důležité jednak zvolit vhodný materiál na tmelení.⁹ Zadruhé je zásadní zvolit konzervační přístup k restaurování, což znamená omezit míru plastických retuší na minimální možnou míru. Požadavek na konzervační přístup jako protiklad k rekonstrukčnímu zákroku je sice již léta součástí většiny odborných vyjádření zástupců památkové péče a následně závazných stanovisek vydávaných příslušnými úřady. Uplatňování tohoto požadavku v praxi restaurování kamenných objektů, zejména pak architektury, je však poněkud jiné. Důvodem rozporu je jednak snaha zalíbit se široké laické veřejnosti, bez ohledu na následky pro památku do budoucna, jednak fakt, že zákrok nepočítající s plošným překrytím defektů a následným barevným sjednocením, je mnohem náročnější na preciznost provedení jednotlivých etap restaurování.

Jedním ze zásadních argumentů pro užití konzervační metody je princip možnosti rekonzervace. Pokud se podíváme na historii restaurátorských zásahů na kamenných objektech v exteriéru, tak uvidíme, že se intervaly mezi jednotlivými restaurátorskými zásahy postupně zkracují. Je tedy nezbytné provádět restaurátorský zásah nikoli pro okamžik kolaudace díla, ale s vědomím, že v horizontu 15–20 let bude nutné restaurování opakovat. Pokud bychom museli v tomto intervalu pokaždé přistoupit k restaurování Kamenné kašny v takovém rozsahu, v jakém je to nutné při současné opravě, bylo by to nejen neekonomické, ale po několika desítkách let by už nebylo co restaurovat. Pokud se ještě vrátíme k estetickým hlediskům, tak se domnívám, že Kamenná kašna zbavená cementových přetěrů a vysprávek rekonstruuji její někdejší dokonalost působí mnohem přirozeněji. Přiznáním projevu stáří a materiálůvé různorodosti tento architektonický skvost nijak neutrpí, ale naopak získá na věrohodnosti.

Barevná obrazová dokumentace k tomuto příspěvku v příloze na straně 41.

Stav před restaurováním

Stav po odstranění vysprávek a po očištění

8 Nikoli náhodou byl při nedávno proběhnutých komunálních volbách tento objekt vidět na mnoha předvolebních billboardech.

9 Tento aspekt je předmětem v současnosti probíhajících zkoušek na Fakultě restaurování UPa.

Restaurování Kamenné kašny v Kutné Hoře – historické a současné přístupy k plastickým retuším | Jakub Ďoubal

Kamenná kašna uprostřed Rejskova náměstí

R. 1856, stav před puristickou rekonstrukcí

Rozpad kamene pod tmely

Stav před restaurováním

Stav po odstranění vysprávek a po očištění